

Н А С Т А В А

Н. ЧИНГО

МЕСТОТО И УЛОГАТА НА НАСТАВАТА ПО ИСТОРИЈА ВО МАРКСИСТИЧКОТО ОБРАЗОВАНИЕ И ВОСПИТУВАЊЕ НА МЛАДОТО ПОКОЛЕНИЕ*)

Наставно-образовниот процес по историја во сите видови и степени на образованието претставува еден од значајните фактори и услови за систематско и организирано воспитување на младите генерации во духот на марксистичката научна мисла и самоуправната социјалистичка идеологија. Сообразно на карактерот на општествените односи, наставниот процес по историја, почнувајќи од изработката на програмите и учебниците па сè до наставната практика, е проткаен со марксизмот и се темели врз марксистичкиот дијалектички метод.

Меѓутоа, успехот на планот на марксистичкото воспитување кај младото поколение зависи од перманентната синхронизираност на сите фактори и услови во општеството што се релевантни и одговорни за формирањето на свеста. Во тој склоп на меѓузависности наставата по историја остварува своја сосем определена функција. Нејзината улога произлегува од карактерот, целите и задачите што ги остварува како организиран наставно-воспитен процес. Таа се остварува во рамките на целокупниот образовен систем и е лимитирана од дадените општествено-економски, идејно-политички и културни односи и услови.

Својата улога на значаен фактор во формирањето свеста на младите генерации наставата по историја ја остварува, во прв ред, преку давање на определен квантум на знаења за појавата и суштината на марксизмот. Наставните програми, учебниците по историја, историските читанки и наставната практика, сообразно на степенот на образованието, поставуваат сериозно внимание на прашањето за појавата и основните карактеристики на марксизмот како научен поглед на свет. Сознанијата за појавата и суштината на марксизмот се присутни во сите концентрични кругови на образовно-воспитниот процес.

*) Во Рубрикава, Редакцијата ги објавува материјалите од републичкото советување на наставниците по историја, одржано на 22 и 23 јануари 1973 година во организација на Сојузот на историските друштва на СР Македонија, Републичкиот центар за идеолошко-политичко образование и студии, Заводот за школство на СРМ и Заводот за школство на Собранието на Скопје

Меѓутоа, анализата на таа квантитативна застапеност на марксизмот во наставниот процес покажува голем степен на неуедначеност во одделните видови на образованието. Присутна е една парадоксална ситуација: марксизмот е најмногу застапен во оние видови на образованието кои опфаќаат најмал дел од нашето младо поколение, а сосем малку е застапен во оние видови на образованието што ја опфаќаат огромната маса на младите генерации. Пошироко марксистичко образование и воспитување до биваат оние делови од генерациите кои својот животен позив го определиле за општествено-јазичните струки. Огромната маса на младите генерации која е сконцентрирана во стручното образование и особено во образованието за занимања преку историјата добива сосем минимални сознанија за марксизмот. Се разбира, наставата по историјата не може да ја земе врз себе сета одговорност за таквата состојба. Нејзината улога во марксистичкото образование и воспитување е лимитирана од самиот карактер и видот на образованието, како и од временските можности што ѝ стојат на располагање.

Анализата на застапеноста на марксизмот во наставните програми, учебници, читанки и наставната практика укажува дека постојат и определени слабости кои се изразуваат, во прв ред, во едностраниот приод кон суштината на марксизмот. Марксизмот е застапен само од историско-социолошки аспект. Занемарена е неговата филозофска и економска суштина. Така предаден марксизмот се сведува, всушност, само на научниот социјализам а не на интегрално филозофско, економско и социолошко учење и поглед на свет. Историјата не може да се сведува и да ги заменува наставните содржини од филозофијата, социологијата и политичката економија. Меѓутоа, давајќи ги историските услови за појавата на марксизмот и објаснувајќи ја неговата суштина, таа мора на марксизмот да гледа како на интегрален поглед на светот.

Од мошне големо значење за марксистичкото воспитување на младите генерации е и фактот што низ наставата по историја тие стекнуваат определени знаења за Ленин и за неговото време. Зависно од степенот и видот на образованието, наставните програми, учебниците и читанките по историја посветуваат соодветно внимание на приликите во Русија и револуционерната дејност на Ленин.

Меѓутоа, Лениновиот теоретски придонес во ризницата на марксизмот не е dostatно потенциран и разјаснет. Присутен е всушност еден своевиден парадокс: сите учебници по историја во објаснувањето на епохата на империјализмот и приликите во Русија поаѓаат од Лениновата анализа и неговите дела, но скоро сите испуштаат да ги спомнат најзначајните дела на Ленин и да го истакнат нивното значење. По таа слабост се понеле и историските читанки и невклучиле текстови од најзначајните дела на

Ленин. Едностранниот природ кон Лениновото дело е особено евидентен кога се работи за Лениновата теоретска разработка на прашањата за револуцијата, државата, партијата, селанството и нацијата. Отсутвуваат, исто така, определени укажувања и за Лениновите филозофски погледи.

Во програмите, учебниците и читанките по историја за средното образование, особено за гимназиите, преку наставните содржини за развојот на работничкото движење во одделни земји во втората половина на XIX век и за Втората интернационала, учениците имаат можност во основни црти да се запознаат со ширењето на марксистичката мисла во редовите на работничкото движење. Меѓутоа, не само што не е искористена можноста да се објасни марксистичкиот природ за суштината и значењето на политичката, економската и идеолошката борба на работничката класа туку е пропуштено укажување на суштината и содржината на теоретските и практично-политичките сукоби на марксизмот со другите идеолошки ориентации во редовите на работничкото движење. Особено голем недостаток претставува отсуството на укажување на раширените идеи во работничкото движење за самоуправен концепт за организацијата на идното социјалистичко општествено уредување. Пропуштено е, исто така, низ наставните содржини за Октомвриската револуција, за револуцијата на Германија и Унгарија да се дадат определени укажувања за практичните остварувања на идеите за работничкото и општественото самоупраување. Иако носителите на некои од тие идеи не беа секогаш ортодоксни марксисти а практичните остварувања завршија без успех, тој феномен заслужува поголемо внимание во наставната практика по историја, бидејќи таа се остварува во услови на современиот самоуправен социјалистички развој на нашата земја.

Наставните програми, учебниците и читанките по историја својата улога на значаен фактор во запознавањето на учениците со појавата и развојот на марксизмот, за жал, ја завршуваат со Ленин. Тие не им овозможуваат на учениците, особено во средното образование, да се запознаат поопстојно со судбината на марксистичката теоретска мисла меѓу двете светски војни, по Втората светска војна и особено со современите актуелни проблеми на таа мисла. Таа задача донекаде се остварува низ наставно-образовниот процес по другите предмети. Меѓутоа, историјата не може а да не го одразува во определен обем тој континуитет во развојот на марксистичката теоретска мисла.

Марксистичкото образование и воспитување претпоставува и посебен напор за учениците, особено во средното образование: во текот на своето школување да прочитаат и проанализираат определен број од поважните и подостаините дела на Маркс, Енгелс и Ленин. Меѓутоа, поради ред причини основната марксистичка литература останува непрочитана. Фрагментарните текстови што

ги нудат историските читанки не се достатни да создадат поопределена претстава за содржината на цитираните дела. Анализата на позначајните дела на класиците на марксизмот мора да биде планомерна и од наставникот усмерена активност. Тука особено треба да дојде до израз корелацијата на сите наставници од општествената група предмети, како би се избегнало непотребно дуплирање и оптоварување на учениците. Анализата на тие дела треба да претставува посебен вончасовен организиран напор на целото училиште.

Меѓутоа, улогата на наставата по историја во марксистичкото воспитување ни оддалеку не се сведува ниту се исцрпува само на давање определен квантум на знаења на марксизмот како теорија, за неговите развојни фази и карактеристики и за состојбата на современата марксистичка мисла. Марксистички образована личност не е онаа која поседува многу знаења од областа на марксистичката теорија. Давањето на определен број дефиниции и ставови на марксизмот и за марксизмот би значело не само деградирање на марксизмот како критички поглед на свет, туку и одбивање на младото поколение од марксистичката идеологија и несвесно приклучување кон немарксистички идеолошки ориентации. Многу позначајно е што наставата по историја им помогнува на учениците да ја сфатат суштината на марксизмот и да го усвојат марксизмот како свој поглед на свет, како начин на сопствено мислење, живеење и делување.

Притоа, треба да се има предвид фактот дека стекнувањето на широк квантум на знаења за историскиот развој на општеството претставува основен предуслов за марксистичко-ленинистичко воспитување на младото поколение. Наставните програми, учебниците и наставата по историја поаѓаат од марксистичкото начело за потребата од изучувањето на историјата од аспектот на континуитетот во развојот на општеството, континуитетот во достигнуањата на сите полиња на општествениот живот, од начелото за неминовноста од користењето на долготрајното акумулирано искуство и знаење од минатото како еден од предусловите за современиот и идниот развој на општеството. И самиот марксизам постанал и се засновувал врз најдлабоко изучување на историскиот процес, изучување на акумулираните достигнуања на човештвото во областа на теориската мисла, на науката.

Наставата по историја е особено значаен фактор во формирањето на материјалистички поглед на свет кај младото поколение. Не само преку укажувањето на нецелисходноста на идеалистичките и другите ненаучни погледи на свет и истакнувањето на научноста на материјалистичкиот поглед во третирањето на историските настани и процеси туку и низ целокупниот наставно-образовен процес и наставните содржини во основното и средното образование, историјата знатно придобесува за материјалистичкото тумачење и разбирање на општествениот живот. Од почет

ните сознанија за развојот на трудот и на орудијата во основното образование, наставата по историја во средното образование достигнува степен на сваќање на материјалните услови на животот како основна база врз која се издигаат останатите страни на општествениот живот, до степен на анализа на соодносот на материјата и идеите, на битието и свеста.

Еден од значајните аспекти на марксистичкото воспитување низ наставата по историја се остварува и преку марксистичкото тумачење на самата етногенеза на човекот. Прашањето за постањот на човекот и неговата егзистенција како општествено битие во наставните програми, учебници, читанки и наставната практика по историја, најдиректно се објаснува врз значајната брошура на Енгелс „Улогата на трудот во преобразувањето на мајмуноот во човек“. Наспроти религиозното толкување на постањот на човекот, учениците го усвојуваат марксистичкото начело дека трудот како свесна дејност и постојана борба на човекот со природата е она што него го одвојува од животинското царство и што претставува основен извор на развојот на општествените сили и општествените односи.

Во објаснувањето на родовско-племенското општествено уредување, неговиот развојот и распаѓање, појавата и приватната сопственост, класите и државата, наставата и учебниците скоро целосно се темелат врз поставките на Енгелс во трудот „Потеклото на семејството, приватната сопственост и државата“. Меѓутоа, не само што во учебниците не е цитирано и препорачано на учениците тоа дело туку не е искористена можноста, особено во средното образование, за пошироко објаснување на марксистичките теоретски становишта за суштината на настанувањето на приватната сопственост, класите и државата.

Давајќи определен квантум на знаења од историјата на стариот Египет, Грција и Рим, наставата по историја посебно место му посветува на марксистичкото толкување на робовластелското општествено-политичко уредување како уредување во чија основа била содржана класната спротивставеност и перманентниот сукоб меѓу двете основни класи: робовите и робовладетелите.

За формирање на марксистичкиот поглед на свет историјата има посебно значење во поглед на прашањето за појавата и суштината на религијата. Акцентирајќи го марксистичкото толкување на појавата и развојот на религијата, на нејзината суштина и различните развојни фази, наставата по историја знатно придонесува за формирање атеистички поглед на светот кај младото поколение. Меѓутоа, во некои учебници не се направени подецидни напори за пошироко објаснување на класната суштина на религијата.

Во третирањето на средновековниот феудален општествен развојот, историјата, исто така, најнепосредно го одразува марксизмот и се служи со марксистичкиот дијалектички метод. Уче-

ниците стекнуваат сознанија за развојот на производните сили во епохата на средновековието, за карактерот на феудалните општествени односи, за класната борба меѓу феудалците и крепосното селанство, за развојот на културата, науката и уметноста и тн.

Особено значајна улога во марксистичкото воспитување на младото поколение, наставата по историја има во конципирањето и објаснувањето на наставното градиво за историскиот развој на народите во епохата на капитализмот. Меѓутоа, наставата по историја сè уште, по инерција, ги презентира карактеристиките на она капиталистичко уредување што било предмет на анализа и критика на Маркс, Енгелс и Ленин. Проблемите на државниот капитализам, карактерот на општествените односи во епохата на државниот капитализам, како и самиот феномен на државниот капитализам, учебниците по историја не го зафаќаат или едноставно го зафаќаат. Низ наставните содржини „Светот во втората светска војна“ се дадени само некои основни моменти од развојот на меѓународните односи. Меѓутоа, паралелно со тоа недостасува објаснување на сложените феномени какви што се: прашањето на класната борба во современиот капитализам, прашањето на елементите на новото социјалистичко општество во крилото на современиот капитализам, прашањето за перспективите на социјалистичката револуција во капиталистичките земји, прашањето за брзиот и сестран подем на производните сили при услови на задржување на капиталистичките општествени односи и тн.

Наставата по историја претставува значаен фактор за марксистичкото воспитување на младите генерации и со тоа што дава определен квантум на знаења за појавата и развојот на социјалистичките општествени односи во одделни земји на светот што претставува еден од најочигледните примери на научната заснованост и практично остварување на марксистичката теоретска мисла. Притоа, таа е ослободена од сталинистичкиот пристап и догматското идеализирање на општествената стварност на социјалистичките земји. Меѓутоа, самиот факт што социјалистичката револуција победи во неразвиени земји, наметнува цел спектар на проблеми и дилеми кои во наставата по историја, поточно во програмите и учебниците, или не се достапно објаснети или едноставно се прескочени. Остануваат незафатени цел спектар на прашања како што се: прашањето за патиштата и методите на изградбата на социјализмот, прашањето за делувањето на законот на вредноста и пазарното стопанисување во условите на социјалистичката изградба, прашањето за улогата на државата, прашањето за бирократијата, прашањето за улогата на партијата и синдикатот, проблемот на односите меѓу социјалистичките земји, прашањето за животниот стандард, прашањето за положбата на селанството и др.

Особено значење наставата по историја има во формирањето на националната свест на младото поколение. Низ повеќе

наставни содржини презентирани се определени сознанија за појавата на нациите во Западна Европа, за борбата на националното обединување на Германија и Италија, како и за формирањето на нациите и движењата на националната преродба и национално-ослободување на југословенските народи. Меѓутоа, во учебниците не се достатно осветлени марксистичките теоретски ставовишта и поставки за нацијата и нејзиното право на самоопределување до отцепување, за соодносот на класниот и националниот интерес, за улогата на традицијата, како и за прашањето на одумирањето на нациите. Отсуствуваат содржини за современи тенденции и појави во развојот на меѓунационалните односи во нашата земја.

Посебно значење наставата по историја има за формирање на марксистички поглед на младото поколение во однос на колонијалното прашање и борбата на колонијалните и зависните народи за секое ослободување и за конституирање на сопствен државно-правен живот и развнток. Меѓутоа, современите проблеми и дилеми на општествено-економскиот, идејно-политичкиот, националниот и културниот развој на земјите во развој, како и појавните облици и суштината на неоколонијализмот, остануваат незафатени.

Во врска со сите тие крупни проблеми, всушност, се наметнува прашањето на примената на актуелизацијата како наставен принцип. Ако историјата, според марксизмот, има за задача да го покаже историско-генетичкиот закономерен развој на општествените, економските, политичките и културните односи и услови во минатото, како би можело полесно да се сфати сегашноста, тогаш наставата по историја е обврзана најнепосредно да го актуелизира наставниот материјал од аспектот на нашата современа југословенска практика. Меѓутоа, бидејќи нашата современа ситуација и развој се мошне сложени и избобилуваат со знатни противуречни тенденции и ситуации, во наставата по историја, често пати во недостиг на јасно формулирани сознанија на нашата марксистичка теоретска и политичка мисла, во најчест случај се одбегнува актуелизацијата на наставното градиво. Одбегнувајќи ги тие „чувствителни прашања“ наставата по историја наместо да развива критички поглед на свет и критички однос кон недостатоците на сопствената практика како да се задоволува со давање на одреден квантум на знаења за минтото, оставајќи ја современата „чувствителна“ проблематика на политичарите.

Меѓутоа, младото поколение живее во тие дадени современи општествени односи и неговиот интерес за историјата не е и не може да биде само академски, туку и многу практичен. Тоа чувствува и сè повеќе ќе чувствува аверзија кон историјата сè

дотогаш додека таа не го примени доследно марксистичкото начело за изучување на минатото од аспектот на современите потреби, цели и задачи.

Остварувањето на целите и задачите на планот на марксистичкото образование и воспитување во наставниот процес по историја е условено од залагањето на самиот наставник. Наставникот по историја мора да биде општествено интегрирана и ангажирана личност и во наставно-воспитниот процес да настапува со авторитетот на носител на широки познавања од повеќе научни дисциплини. Оттаму и потребата за систематско дополнително образование на кадарот, особено за фундаменталните и најновите достигнувања на полето на историската наука, марксистичката филозофија, социологија, политичката економија и општествено-политичкиот и самоуправниот систем на СФРЈ. Меѓутоа, од наставникот не може да се очекува повеќе од тоа што општеството вложува во неговото образование, усовршување и вреднување на неговиот труд.